

ІСТОРІЯ МЕДИЦИНИ

УДК 378.661(477-25):378.12.000.93 Г.Х. Шахбазян

Кундієв Ю.І.,
Яворовський О.П.,
Езікян Г.М.,
Чайка Ю.Г.

ПЕРІОД ЛОХВИЦЬКОГО ПІДПІЛЛЯ В ЖИТТІ ПРОФЕСОРА Г.Х. ШАХБАЗЯНА 1941-1943 рр.

Резюме. У статті описані невідомі широкій громадськості сторінки періоду життя підпільної діяльності видатного вченого-гігієніста, випускника Київського медичного інституту імені О.О.Богомольця, члена-кореспондента АМН СРСР, професора Г.Х. Шахбазяна. На основі нових архівних даних, спогадів учасників бойових дій, особистих листів Г.Х. Шахбазяна на адресу Лохвицького краєзнавчого музею відображені важкі дні його боротьби проти окупантів, надання медичної допомоги пораненим воїнам і місцевому населенню в рядах групи лікарів Лохвицької підпільної організації (1941-1943 рр.)

Ключові слова: Лохвицьке підпілля, група лікарів-підпільників, Вірменський легіон, підпільний шпиталь.

Хвилюючими сторінками історії Великої Вітчизняної війни стали героїзм і мужність медичних працівників, які вдень і вночі своєю самовідданою працею рятували життя і боролися за здоров'я поранених воїнів діючої армії. Саме їх працею створювалися військові госпіталі на передових позиціях бойових дій. І не тільки. Військові госпіталі підпільно створювалися і на окупованих землях територіях в яких знаходили своє спасіння, що опинилися в полоні, поранені бійці.

Сьогодні ми з гордістю можемо відзначити: серед них були багато співробітників і випускників Київського медичного інституту.

12 вересня 1943 року війни 309-стрілецької дивізії під командуванням полковника Д.Ф. Дрем'яна звільнили районний центр Полтавської області місто Лохвицю, населення якої два роки жило в умовах введеного німецькими окупаційними властями режиму жорсткої військової диктатури.

Канонізація нових порядків призвела до різкого посилення обмежених заходів з боку німців по відношенню до мирного населення. Заборонялося виходити на вулицю після восьми години вечора, переїзд з одного населеного пункту

в інший, забій домашньої худоби без дозволу і т.д. Найменша підозра в неояльності до нової влади закінчувалося розстрілом.

За два роки окупації в Полтавській області було розстріляно більше 222 тисяч осіб, викрадено на примусові роботи до Німеччини 156 тисяч жителів, переважно молоді (1).

Відповідною реакцією на створену в окупованих районах ситуацію створення всенародного фронту опору нового режиму. Набирав силу підпільний рух і в районах Полтавської області.

Вже у вересні 1941 року у Лохвицькому районі і в самій Лохвиці було сформовано підпільний комітет партії на чолі з Кирилом Федоряк і Філіпом Дядик. Незабаром на його території почали функціонувати 18 підпільних груп, в яких налічувалося більше 300 чоловік (2). Одним з членів підпільної організації стає Гайк Хачатурович Шахбазян.

Директор Київського НДІ гігієни праці та профзахворювань Г.Х. Шахбазян був призваний до лав діючої армії на початку липня 1941 року в якості командира санітарного взводу 333-го санітарного батальйону 255-ї стрілецької дивізії, яка вела бойові дії на підступах до Києва. В результа-

ті стрімкого просування німецьких військ на схід в перші тижні війни, в районі міста Пирятин Г.Х. Шахбазян з групою однополчан опинився в оточенні. При спробі прорватися з полону був серйозно поранений біля хутора Гайки і врятувався від неминучої загибелі завдяки жителю того ж хутора Івана Молекули (4). Більше тижня приховував І. Молекула пораненого в своєму будинку, після чого переправив його до Лохвиці, де до того часу там почав функціонувати підпільний шпиталь для поранених радянських воїнів.

Організатором підпільного госпіталю був військовий лікар С.М. Ходжаміров, який у вересні 1941 року виявився разом зі своїм госпіталем в оточенні поблизу міста Лохвиці, вибратися з якого було практично неможливо. Встановивши зв'язок з керівництвом місцевого підпілля і при безпосередній його допомозі, С.М. Ходжамірову вдається розмістити госпіталь у Лохвиці, де він продовжив роботу з надання медичної допомоги пораненим аж до свого звільнення (5).

Увійшовши до складу Лохвицького підпілля і ознайомившись з його роботою, С.М. Ходжаміров задається метою організації групи лікарів, до складу якої спочатку увійшли Б.С. Титов, В.В. Монблані, М.О. Глух, В.Г. Грачов, Г.Х. Шахбазян, Г.І. Закаїдзе, Г.І. Красилівська і К.С. Велетнів. Незабаром кількість лікарів у групі зросла до 16 осіб (6).

Слід зазначити, що госпіталь, в якому лікувався Г.Х. Шахбазян, зіграв ключову роль у його долі в роки перебування в окупації.

Саме тут він знайомиться з С.М. Ходжаміровим, за рекомендацією якого і вступає до лав лікарів-підпільників.

Організація підпільної групи лікарів на означала виконання ними тільки своїх професійних обов'язків. Вони брали активну участь у всіх заходах, організованих підпільним центром.

У госпіталі допомогли Г.Х. Шахбазяну швидко встати на ноги. Лікареві Г.І. Закаїдзе і Л.І. Зіменко після лікування допомогли йому перебратися в село Бодавка, а через деякий час – в село Гамаліївка в цілях безпеки.

У період усього часу перебування в окупації, Г.Х. Шахбазяна не покидали думки про перехід лінії фронту. Друга спроба була зроблена в 1942 році під час Харківської операції радянських військ, але й вона не увінчалася з успіхом і аж до звільнення Лохвицького району восени 1943 року, Г.Х.Шахбазян проживав у селі Гамаліївка, де активно діяла група місцевого підпілля. Саме вона восени 1941 року підірвала міст через річку

Артополот, знищила німецький автомобіль в селі Старий Хутір, пустила під укіс легковий автомобіль з німецькими офіцерами, захопила два автомобілі, п'ять револьверів і т.д. (7).

Важкою і небезпечною була робота воєнного лікаря на передніх позиціях бойових дій, але у багато разів важче і небезпечніше вона була в тилу ворога нехтуючи часто реально існуючою небезпекою, сморід дав допомогу солдатам, що опинилися в німецькому тилі, і офіцерам, жителям Лохвиці навколишніх сіл. Маршал І.Х.Баграмян у своїх спогадах про труднощі прокладення шляху відрізаними від своїх баз частинами Південно-Західного фронту у вересні 1941 року, проходившого і по території захопленого німцями Лохвицького району, з великою вдячністю відзивався про подвиги воєнних лікарів. "У оточенні виявилось немало ранених воїнів. Їх тяжку долю добровільно розділили військові лікарі, фельдшери і медичні сестри, – писав І.Х.Баграмян. – Вони не покинули своїх підопічних, роблячи їм допомогу до останньої можливості, і дуже часто в ім'я цього жертвували життям" (8).

Безпосередню допомогу пораненим воїнам відступаючих частин Південно-Західного фронту робили лікарі-підпільники, серед яких активну участь брав Г.Х.Шахбазян. Об цьому писав і очевидець тих подій житель Лохвиці Л.І.Пашенков у своєму читачькому листі до І.Х.Баграмяну, який приводить зміст його листа у своїх спогадах: "Леонід Гнатович Пашенков у вересні 1941 року проживав в Лохвиці. Він пише, що у той час в навколишніх селах опинилися багато поранених бійців і командирів. Вивести в тил їх вже було неможливо: фашисти перехопили усі шляхи. Тоді ті що опинилися в цьому районі військові і цивільні медики стали спішно збирати поранених і створювати підпільні госпіталі. У числі цих самовідданих людей Л.І.Пашенков з глибокою пошаною називає професорів С.М. Ходжамірова і Г.Х.Шахбазяна, хірурга К.С.Великанова (9).

Спільна діяльність лікарів підпільної організації сприяла встановленню довірчих стосунків між ними: Г.Х. Шахбазяна з С.М. Ходжаміровим і хірургами Б.С.Тітовим і В.В. Монблановим, які проводили велику роботу по порятунку полонених солдатів і офіцерів в Лохвиці і Гадячської лікарні, а також з лікарем села Бодавка Л.В. Зіменковою, яка укривала у себе радянських лікарів і створювала їм умови для роботи серед населення, очолювала агітаційну роботу підпільників проти окупантів: із стоматологом Ц.Д.Станиславською, активною учасницею під-

підпільної групи в організації агітаційно-пропагандистської діяльності, а також врачом-терапевтом Т.І.Закаїдзе, помилкові діагнози якого допомагали жителям Лохвиці і району уникнути відправки на примусові роботи в Німеччину, надавав медичну допомогу тим, що залишилися в тилі ворога радянським воїнам. Добрі стосунки у Г.Х.Шахбазяна склалися і з чоловіком П.Д.Станіславської М.З.Станіславським – членом підпільної групи лікарів.

Про свою діяльність в підпіллі Г.Х.Шахбазян згадує у своєму листі до наукового співробітника Лохвицького краєзнавчого музею імені Г.Сковороди П.А.Гребінникові: "Робота підпільної групи лікарів, у тому числі і моя, – відмічав у своєму листі Г.Х. Шахбазян, – в основному заключалась у веденні роз'яснювально-агітаційної роботи серед населення, в підтримці в них впевненості в перемозі і ненависті до окупантів.

Велика робота була проведена в справі звільнення української молоді від угону до Німеччини. Зокрема, із села Гамаліївка і Старий Хутір всі, хто з цією метою вдавався до моєї допомоги, тим чи іншим способом були звільнені від викрадення. Група радянських громадян єврейського походження була укрита лікарями і тим самим врятована від загибелі. Деякі прізвища я пам'ятаю: Станіславська Циля Давидівна, Шаїнська Ірина Борисівна, Красницька Ганна Іванівна та інші. Частина лікарів, яка приходила в контакт з німецькими солдатами, вела роботу серед них, зокрема, мені доводилося перекладати їм агітаційні листки скидаються з наших літаків і т.д. (10).

Агітаційно пропагандистська діяльність Лохвицького підпілля та групи лікарів, про яку згадував у своєму листі Г.Х. Шахбазян, була досить ефективною і не раз сприяла зриву планів окупаційних властей. Показовою в цьому відношенні її роль у підготовці заколоту особового складу батальїні Вірменського легіону, що дислокувалися у Лохвиці.

Загальновідомо, що однією з головних цілей вторгнення нацистської Німеччини в Радянський Союз, було руйнування і поділ багатонаціональної радянської держави. З цією метою в грудні 1941 року Вище командування вермахта видало наказ про формування чотирьох легіонів зі східних народів, в числі яких був названий і Вірменський легіон.

Спочатку формування легіону відбувалося в Польщі, в Пулавах, проте згодом штаб і навчальний центр було перенесено до Лохвиці, де з вересня 1942 року по лютий 1943 було сформова-

но три стрілецькі батальйони (11). Імовірно німецьке командування мало намір задіяти їх на радянсько-німецькому фронті. Підпільникам було відомо, що переважна більшість полонених солдатів і офіцерів було зігнано до легіону насильницьким шляхом або за допомогою обману, і ця обставина певною мірою полегшувала ведення серед них підпільної роботи. Широкому розгортанню агітаційно-пропагандистської роботи серед легіонерів сприяло також і те, що майже всі вони вільно володіли російською мовою. Було також встановлено, що в особовому складі легіону перебувають 18 лікарів-вірменів (12).

В організації повстання легіонерів безпосередню участь брала група лікарів Лохвицького підпілля, керівник якої С.М. Ходжаміров безпосередньо спілкувався – з лікарями легіонерів і підтримував з ними зв'язок (13). Організатором повстання був представник Лохвицького підпілля В.В. Висоцький.

Напередодні призначеного дня повстання фашисти розкрили підпілля легіонерів. 12 людей його учасників, у тому числі організатор підготовки повстання полонених вірмен-легіонерів В.В. Висоцький були негайно розстріляні. Легіон був роззброєний і відправлений до Франції, де були засуджені до смерті ще 43 легіонера, причетних до підготовки повстання.

Перед провалом легіонери встигли повідомити Лохвицьким підпільникам місце зберігання зібраного ними зброї та боєприпасів. Частина його була використана підпільниками, а частина передана партизанським групам, що діяли в довколишніх лісах.

Хоча Лохвицькому підпіллю і не вдалося успішно завершити підготовлене з таким трудом повстання, ціною численних жертв участь 3 батальйонів Вірменського легіону на стороні окупантів у бойових діях на радянсько-німецькому фронті все ж було зірвано.

Лохвицьке підпілля як самостійно діюча організація проіснувало до осені 1942 року. 28 вересня того ж року зрадником були розстріляні керівники підпільної організації Лохвиці К.Г. Федоряка і Ф.Т. Дядик. Поріділи ряди Лохвицького підпілля увійшли до складу підпільників Сенчанського району, внаслідок чого було утворено об'єднане Лохвицького-Сенчанське підпілля, яке незабаром очолив Д.А. Харченко (14).

Підпільники Лохвиці і Сенчан спільними зусиллями продовжували боротися з окупантами аж до 12 вересня 1943 року, дата звільнення Лохвицького району.

Із завершенням війни, ті що залишилися в живих підпільники стали повертатися в рідні місця. Терапевт Степан Мінаєвич Ходжаміров і хірург Борис Степанович Тітов поїхали до Москви. Хірург Володимир Вікторович Монблан працював в Інституті ортопедії в Києві, пізніше – доцентом у Київському медичному інституті імені О.О. Богомольця. Лідія Володимирівна Зименко залишилася в Лохвицькому районі і продовжила лікарську практику в селищі Червонозаводська. Цилія Давидівна Станіславська по поверненні до Києва стала співробітником НДІ гігієни праці та профзахворювань, а її чоловік Михайло Віталійович Станіславський – Київського Укргіпромторф-местпрома. Лікар-терапевт Георгій Ілліч Закаїдзе поїхав на батьківщину в Тбілісі (15).

Гайк Хачатурович Шахбазян повернувся до Києва. У 1946 році він знову очолив рідний НДІ гігієни праці та профзахворювань, а з 1952 року став завідувати кафедрою гігієни праці в Київському медичному інституті імені О.О. Богомольця (16).

У лютому 1968 року Указом Президії Верховної Ради УРСР за мужність і відвагу, проявлені в боротьбі з фашистськими загарбниками

у лавах партизанських загонів і підпільних організацій, професор Г.Х. Шахбазян і його колишня студентка і співучасниця Лохвицького підпілля Ц.Д. Станіславська були нагороджені медаллю "За відвагу" (17).

В інтерв'ю кореспонденту газети "Медичні кадри" з почуттям величезного хвилювання Г.Х. Шахбазян згадував своїх друзів, загиблих і живих, які входили до групи лікарів Лохвицької підпільної організації – професора С.М. Ходжамірова, киянина лікаря Хайта (у підпілля – Іскандерів), доцента КМІ В.В. Монбланова, стоматолога Ц.Д. Станіславську.

..... На лицьовій стороні санітарно-гігієнічного корпусу Національного медичного університету імена А.А. Богомольця встановлено меморіальні плити на честь видатних діячів медичної громадськості. І на одній з них написано ім'я випускника Київського медичного інституту, завідувача кафедрою і багаторічного директора Київського НДІ гігієни праці та профзахворювань, члена-кореспондента АМН СРСР, професора Гайка Хачатуровича Шахбазяна.

..... Вченого Педагога Солдата.

Список літератури

1. Зоря Полтавщини. 21 вересня 1963 р.
 2. Державний архів Полтавської області, ф.П-105, оп.1.спр.252, арк.4. Зоря Полтавщини. 21 вересня 1963 р.
 3. Державний архів Полтавської області, ф.П-105, оп.1.спр.243, арк.12. (зв.)
 4. Из письма Г.Х.Шахбазяна в адрес Лохвицкого краеведческого музея имени Г.Сковороды.
 5. Державний архів Полтавської області, ф.П-105, оп. 1 .спр.234, арк.69.
 6. Державний архів Полтавської області, ф.П-105, оп. 1.спр.234, арк.71.
 7. П.Н.Ємець, О.П.Самойленко. Полтавщина в роки Великої Вітчизняної війни. - Харків, 1965. - С.47.
 8. И.Х.Баграмян. Так начиналась война. - М., 1971. - С.362;
 9. И.Х.Баграмян. Так начиналась война. - М., 1971. - С.368.
 10. Из письма Г.Х. Шахбазяна научному сотруднику Лохвицкого краеведческого музея имени Г.Сковороды П.Гребеннику
 11. <http://www.roa.ru/armenische Leg.html>
 12. Державний архів Полтавської області, ф.П-105, оп.1.спр.244, арк.28.
 13. Из письма научного сотрудника Лохвицкого краеведческого музея имени Г.Сковороды Г.Гребенника-Г.Х.Шахбазяну. 18декабря 1964 г.
 14. Державний архів Полтавської області, ф.П-105, оп. 1 .спр.252, арк.4.
 15. Державний архів Полтавської області, ф.П-105, оп.1.спр.234 арк.69-71.
 16. Біографічний словник. 1841-2011. В 2-х книгах. К-н. 2. - К., 2011. - С.312.
 17. Медичні кадри 24 лютого 1968 р.
- Активні учасники Лохвицької підпільної організації (група лікарів): професор С.М. Ходжаміров, професор Г.Х. Шахбазян, стоматолог Станіславська Ц.Д., ХІРУРГ Тітов Б.С.